

**ՀԱՏՈՐԻՍ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԻՐԱԿԱՆԱՑԱԻ
ՄԵԿԵՆԱՍՈՒԹԵԱՄԲ
ՍԿԻՏԱՐԻ Ս. ԽԱԶ-ԴՊՐԵՎԱՆՔ
ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ,
ՈՐ Կ'ՈՐԳԵԿՈՂԷ ԻՐ ԱՐԺԱՆԱԻՈՐ ՍԱՆ
ՏՈՔԹ. ՎԱՀՐԱՄ ԹՈՐԳՈՄԵԱՆԻ
ԱՆԱՆՑ ՅԻՇԱՏԱԿԸ:**

Հրատարակչատան կողմէ

Պոլահայ բժիշկ, բանասէր Վահրամ Թորգոմեան «Անցուկը Մոռցուկ» թանկագին յուշագրութեան գրառումը վերջացուցած է 1942-ին, իր մահէն քանի մը ամիս առաջ: Սկզբնապէս Փարիզի Նուպարեան մատենադարանին մէջ պահուող ձեռագիրը հետագային յանձնուած է Երեւանի «Եղիշէ Չարենց» գրականութեան եւ արուեստի թանգարանին, ուր ալ կը մնայ մինչեւ օրս: Յուշագրութիւնը, որմէ հատուածներ լոյս տեսած են զանազան հրատարակութիւններու մէջ կամ տպուած է որպէս թերթօն, առանձին հատորով կը տպագրուի առաջին անգամ: Հարկ է նշել, թէ գրուածքը բաժիններու տրոհուած է իւրաքանչիւրին պարագայական վերնագրեր տրուած է հրատարակչութեան կողմէ, ընթերցումը դիւրացնելու նպատակով: Այս ընելու ատեն առաջնորդուած ենք յուշագրութեան ֆրանսերէն թարգմանութեամբ, զոր իրականացուցած է Սիմոն-Տէօնի Թորգոմեան, հեղինակին թողը: Տողատակի ծանօթագրութիւնները, եթէ այլ նշում մը կատարուած չէ, կը պատկանին հեղինակին: Զանազան ենք բնագրին միջամտել նուագագոյն չափով, բաւարարուելով պարզ շտկումներով: Հատորին մէջ տեղ տրուած է նաեւ Թորգոմեանի «Յուշատետրէս» յուշագրութեան, որ տպուած է ժամանակի պարբերական մամուլին մէջ:

Հրատարակուլթեան ու խմբագրուլթեան վերաբերեալ

ԱՆՑՈՒԿԸ ՄՈՌՑՈՒԿ

պոլսահայ մտաւորականի մը ուղին՝

Սկիւտարէն Փարիզ

Արաս Հրատարակչություն
A r a s Y a y ı n c ı l ı k
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 6519
www.arasyayincilik.com
info@arasyayincilik.com
Sertifika No: 44967

ARAS - ԱՐԱՍ 252

ԱՆՑՈՒԿԸ ՄՈՌՑՈՒԿ ՎԱՀՐԱՄ ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

Հրատարակության պատրաստեց՝
Սեւան Տէյիրմենճեան

Կողքը պատրաստեց՝
Մելիսա Արսէնեան

Գրաչար՝
Սարվէն Տանէ

Կողքի լուսանկար՝
Թորգոմեաններու ընտանեկան մէկ լուսանկարը

Տպագրութիւն
Սենա Օֆսեթ

Յուլիս 2020, Ստանպուլ

ISBN 9786052100806

ԱՆՑՈՒԿԸ ՄՈՌՑՈՒԿ

պոլսահայ մտաւորականի մը ուղին՝
Սկիւտարէն Փարիզ

ՎԱՀՐԱՄ ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

ՎԱՀՐԱՄ ԹՈՐԳՈՄՆԱՆ

Պոլիս, 1858-1942, Փարիզ

ԲԱՆԱՍԷՐ ՅՈՒՇԱԳՐՈՂ

ՍԵՒԱՆ ՏԷՅԻՐՄԵՆՃԵԱՆ

ԺԹ դարու Պոլիսը հեռաւոր յիշատակ մը իսկ չէ այլեւս, իսկ Վահրամ Թորգոմեանի անունը շատ բան չ'ըսեր ներկայ ժամանակներու ընթերցողին: Մինչդեռ ան արեւմտահայ անցեալ դարու պատմութիւնը երանգաւորող, յատկանշող կերպարներէն մէկն էր՝ որպէս հանրային կայտառ դէմք մը, ինչպէս նաեւ որպէս բանասէր ու պատմաբան՝ հմտացած պոլսահայութեան եւ բժշկական պատմութեան:

Թորգոմեան իր պատկերաւոր ու գրաւիչ բազմազան մանրամասնութիւններով հարուստ այս հատորին մէջ, ներկայացուցած է նաեւ իր կենսագրութիւնը, գոնէ առաջին տասնամեակներու պատմութիւնը, զոր պիտի սկսիք կարդալ քանի մը էջ անդին: Աւելորդ պիտի չըլլար սակայն քանի մը տողով հոս տալ բժիշկին կեանքին յատկանշական դրուագները:

Վահրամ Թորգոմեան ծնած էր 20 ապրիլ 1858-ին Սկիւտար, Պոլիս: Որդին էր «Սելամսըզի մեծ ճամբուն վրայ իր սրճարան-սափրիչի խանութն ունեցող պէրպէր Արթինին, որ լուրջ, բարեկեցիկ եւ ուսումնասէր մէկն էր, սափրիչը, ի մէջ այլոց, Ռէթէոս Պէրպէրեանի» (Վահան Թէքէեանի վկայութիւնը): Ունէր երկու քոյր եւ եղբայր մը՝ Գէորգ, որ նոյնպէս իր կրթութիւնն ստանալով Փրանսայի մէջ՝ կարգուած էր Պուրսայի Շերամաբուժական վարժարանին հիմնադիր-տնօրէնը: Իրենց մօրեղբայրն էր ժամանակի ծանօթ դեղագործ եւ քիմիագիտութեան ուսուցիչ Նշան Ղուկասեան:

Թորգոմեան իր սկզբնական կրթութիւնը կը ստանայ թաղի Սբ. Խաչ վարժարանին մէջ, ապա կը դառնայ աշակերտը Կալաթասարայի վարժարանի եւ Բժշկագիտական վարժարանի: 1879-ին ընդհատելով իր ուսումը կ'երթայ Փարիզ եւ կ'ուսանի տեղւոյն բժշկական ֆաքիւլթէին մէջ: Հինգ տարի անց որպէս բժիշկ վկա-

յուելով կը վերադառնայ Պոլիս: Կ'ամուսնանայ 1890-ին եւ կ'ունենայ երկու որդի՝ Արամ-Թորգոմ եւ Սուրէն-Պարոյր: Թորգոմեան իր երկու զաւակներն ալ վաղաճաս մահով մը կորսնցուցած է, Փարիզ: Արամ-Թորգոմ մեռած է 9 հոկտեմբեր 1933-ին՝ դառնալով զոհը ինքնաշարժի արկածի մը, իսկ Սուրէն-Պարոյր, որ աւարտած էր Փարիզի Գեղարուեստից վարժարանը, հոգեբանական ախտի մը հետեւանքով իր մահկանացուն կնքած է 24 օգոստոս 1937-ին:

Թորգոմեան 24 ապրիլ 1915-ին կը գտնուէր պոլսահայ միւս ձերբակալեալ մտաւորականներու շարքին: Աքսորուած է Չանդըբը: Մայիսի 7-ին ազատ արձակումի վճիռ կը կայացուի Վահրամ Թորգոմեանի համար, Կոմիտաս վարդապետի, Բիւզանդ Քէչեանի, Երուանդ Թօլայեանի հետ: Օսմանեան պետութիւնը եզրակացուցած էր, որ Թորգոմեան եւ միւսները ձերբակալուած էին սխալմամբ, քանի որ որեւէ վտանգ չէին ներկայացնէր պետութեան: Հաւանաբար Թորգոմեանի պարագային ազդեցիկ եղած էր նաեւ գահաժառանգ Ապտիւլմէճիտ էֆենտիին անձնական բրժիշկը ըլլալուն հանգամանքը եւ եղբօրը՝ Գէորգ Թորգոմեանի, սուլթանին մօտ կատարած բարեխօսութիւնը: Թորգոմեան եւ միւսները իրենց աքսորավայրը կը լքեն մայիսի 11-ին:

Ան Պոլիս վերադարձէն ետք կը շարունակէ իր արհեստը: 1923-ին ընտանեօք կը փոխադրուին Փարիզ, ուր մինչեւ մահը բնակութիւն կը հաստատէ Մոսկուա փողոցի 34 թիւ շէնքին մէկ յարկաբաժինը: Կը մեռնի 12 օգոստոս 1942-ին, Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներուն, երբ Փարիզ կը գտնուէր նացիական զօրքերու գրաւման տակ: Կը թաղուի Պանեթօի գերեզմանատան հայ մտաւորականներու դամբարանին մէջ:

Վահրամ Թորգոմեանի այս հակիրճ կենսագրականը լրացնելու համար պէտք է խօսիլ նաեւ իր մասնագիտական ու հանրային գործունէութեան մասին: Եղած է անդամ Բժշկական պատմութեան ֆրանսական ընկերակցութեան, փետրուար 1907-ին ընտրուած է Պոլսոյ Կայսերական բժշկական ընկերութեան փոխնախագահ, եղած է Պոլսոյ քաղաքապետական առողջապահութեան յանձնախումբի անդամ, մայիս 1912-ին եղած է Հայ բժշկական միութեան երեք հիմնադիրներէն մէկը, եղած է անդամ Հայկական հրատարակչական ընկերութեան, ատենապետը Ուսումնական խորհուր-

դի, Հայ տառերու գիւտի յոբելենական յանձնախումբի ատենապետը, 1918-ին եղած է Հայկական Կարմիր Խաչի հիմնադիրը: Յրանսա հաստատուելէ ետք կը դառնայ Փարիզի Հայ բժիշկներու միութեան պատուակալ նախագահ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս Մըկըրտիչ մայր եկեղեցւոյ կից իր ջանքերով կը ստեղծուի Հայ Կարմիր Խաչի բուժարանը:

Բժշկութեան ասպարէզին բերումով յաջս պետութեան վայելած հեղինակութիւնը հարկ եղած ժամանակ ի սպաս դրած է նաեւ հայութեան օգտին եւ Հայաստանի անկախութեան ամրապնդման: Օրինակ, 1909-ին, Կիլիկիոյ կոտորածներէն ետք, կը բանակցի կառավարութեան հետ՝ Գր. Զօհրապի եւ ուրիշներու ընկերակցութեամբ, որպէսզի ճշգուիսն պատասխանատուները եւ որոշուին յանցագործները: 1918-ին, երբ Հայաստանի նորահիմն հանրապետութեան պատուիրակները կ'այցելեն Պոլիս, Վահրամ Թորգոմեան չի զլանար իր օժանդակութիւնը բերելու պատուիրակութեան նախագահ Աւետիս Ահարոնեանի եւ իր պաշտօնակիցներու առաքելութեան: Բժիշկը եղած էր նաեւ Ազգ. Երեսփոխանական ժողովի երեսփոխան, ներկայացնելով Բերայի թաղը:

Առ ի վարձատրութիւն իր հանրօգուտ գործունէութեան, արժանացած է հինգերորդ, չորրորդ եւ երրորդ կարգի Մէճիտիէ շքանշաններու (1892, 1895, 1898), քաղաքապետութեան ոսկեայ շքանշանի, Ֆրանսական *Officier d'Académie* (1907) շքանշանի*:

Հանրային մարդու կոչումը արդարացնող աշխոյժ գործունէութիւնը եւ արհեստավարժ մասնագէտի կերպար մը ուրուագրող իր բժշկական ասպարէզը անշուշտ կարեւոր յատկանիշեր էին Վահրամ Թորգոմեանի անունը արձանագրել տալու հայկական տարեգրութեան մատենաներուն վրայ, բայց եւ այնպէս մեր այս հրատարակութիւնը արդարացնող գլխաւոր պարագան բանասիրութեան, Հայ բժշկական պատմագրութեան, Կ. Պոլսոյ հայութեան անցեալին մասին կատարած իր անանտեսանելի ուսումնասիրութիւններն են, անշո՛ւշտ: Բանասէր յղացքին վերագրուած պատմական իմաստը արդարացնող ջանասիրութեամբ՝ ան ուսումնասիր-

* Կենսագրական տեղեկութիւնները քաղած եմ՝ Ա. Թոթոյեան, «Վահրամ Թորգոմեանի Անցուկը Մոսկուկը», «Յառաջ», 23 մայիս 2006, *Nesim Ovadya Izrail*, “24 Nisan 1915, Istanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara”, *İletişim Yayınları*, Պոլիս, 2014:

րած է հայկական բժշկութեան պատմութիւնը, տուած է յայտնի ու անյայտ բազմաթիւ հայ բժիշկներու կենսագրութիւնը, կատարած է հայալեզու շիրմաքարերու ուսումնասիրութիւն՝ արձանագրութիւններու միջոցով վեր հանելու համար Խոստաճանաչումի հնագոյն տուեալները, ո՛չ միայն հրատարակած է Երեմիա Զէլէպի Քէօմիւրճեանի «Ստամպուլոյ պատմութիւն» երկը, այլեւ զայն հարստացուցած է մինչ այդ կատարած իր պրպտումներուն արդիւնքը հանդիսացող ընդարձակածաւալ ծանօթագրութիւններով՝ ստեղծելով իր մատենագիտութեան գլխաւոր երկը:

Հայոց անցեալին վերաբերեալ իր խոր հետաքրքրութեան արմատները մենք կը գտնենք այս գիրքի էջերուն, երբ ան կը պատմէ իր դպրոցական կեանքը՝ յատկապէս ծանրանալով զինքը դաստիարակած եւ իր վրայ խորունկ ազդեցութիւն ձգած անձերուն, ինչպէս՝ Խաչատուր Միսաքեանի, Խրիմեան Հայրիկի, Յովհաննէս Տերոյեանցի, Խորէն Նար-Պէյի եւլն.:

Վահրամ Թորգոմեանի բանասէրի ինքնութիւնն է որ զինքը յուշագրող մկրտած է, ըստ երեւոյթին: Անձնական օրագրութիւնը, յուշատետրը, նամականին, զինք անմիջականօրէն հետաքրքրող նիւթերու կամ անձերու շուրջ յօդուածներ, կտրօններ, զորս ան խնամքով կը հաւաքէր ու կը դիզէր ողջ կեանքին ընթացքին, հսկայ կոյտի մը վերածուած ըլլալու էին՝ ատակ իր կենսագրութեան յատկանշական պահերն ալ վաւերագրելու: Արդարեւ, 1908-ին, երբ կը լրանար իր յիսնամեակը, ան կը սկսի գրել իր կեանքը, սակայն հազիւ քանի մը էջ մրտած, տարբեր պատճառներ ու բազմապիսի զբաղումներ, ինչպէս նշած է ան «Անցուկը մոռցուկ»ի ձեռագրի աւարտին կատարած նշումին մէջ, արգելք կ'ըլլան իրեն եւ ծրագիրը կը վիժի: Կարգալով Թորգոմեանի հետագայի հրատարակութիւնները, կրնանք ենթադրել, թէ ծրագիրը հանգիստ ձգած չէ զինքը եւ հետապնդած է տարիներ շարունակ. Քէօմիւրճեանի եռահատոր ընդարձակ ծանօթագրութիւններուն, յատկապէս 1938-ին հրատարակուած երրորդ հատորին մէջ, երբ Թորգոմեան Քէօմիւրճեանին ուղեկցելով կ'անցնի ասիական ափ ու կը սկսի պատմել իր ծննդավայր թաղերը՝ Սկիւտարն ու Գուզկունճուքը, ակամայ կը սեւեռէ նաեւ իր մանկութեան ու պատանեկութեան տարիները, կ'ոգեկոչէ թաղին հետ նոյնացած

անձերը: «Անցուկը մոռցուկ»ի տարիներ առաջ վիժած ծրագիրը վերստին ձեռք առնելու եւ զայն կեանքի կոչելու ու ամբողջացնելու գաղափարն ալ այս միջոցին ծագած ըլլալու է:

Թորգոմեան իր մանկուլթիւնն ու պատանեկուլթիւնը արխիւացնելու, զայն թուղթին յանձնելու ընթացքին կ'արխիւացնէ նաեւ Պոլիսը. ա՛յն քաղաքը, որ հայ գրականութեան տարածքին վըրայ ամենէն ընդարձակ տեղը կը գրաւէ թերեւս: Թորգոմեանի վաւերագրումի գործողութիւնը իր բնոյթով կարօտ մը զգացնելէ բաւական հեռու է, ինչպէս որ է պարագան նոյն վայրը թուղթին յանձնած Թորգոմեանի դրացիին՝ Զապէլ Նսայեանի, իր «Սիլիհ-տարի պարտէզները»ի մէջ: Թորգոմեան իր բանասէրի բնազդով կեանքի ընթացքէն փրցուցած է զանոնք պահելու, այսինքն արխիւացնելու նպատակով (ըսուածին վկան են այն նամակները, զորս ան պահած է, կամ գրառումները, զորս կատարած է իր յուշատետրին մէջ)՝ խաւ մը եւս աւելցնելով կրկնագիր այն մատեանին վրայ, որ Պոլիս կը կոչուի: Քաղաքին ներկայացուցած պատկերը բոլորովին այլ է, երբ զայն դիտենք Թորգոմեանի աչքով: Պահպանողական միջավայրէ մը ներս աճող Թորգոմեան գրող մը չէ բառիս ենթադրած իմաստով, ուստի իր պատումը գեղարուեստական չէ. ան կ'արխիւագրէ ո՛չ միայն վայրերը, նաեւ երկրորդական կամ երրորդական մարդերը, տէրտէրները, տիրացուները, որոնք այսօր անհետ ջնջուած են կամ կը ճանչցուին միայն իրենց միաջափ պատկերով, որպէս երգիծական կերպար Պարոնեանի «Ազգային ջոջեր»ին մէջ:

«Անցուկը մոռցուկ»ի ձեռագիրը կը բաղկանայ 489 էջէ, զոր հեղինակը երիցս սրբագրած եւ աւարտուն տեսքի հասցուցած եւ ստորագրութեամբ ալ կնքած է 25 փետրուար 1942-ին՝ այսինքն օգոստոս 1942-ին պատահած իր մահէն քանի մը ամիս առաջ:

«Անցուկը մոռցուկ»ի բնագիրը, իր թողօնի այլ նիւթերուն հետ, Վահրամ Թորգոմեան ի պահ յանձնած էր Փարիզի Նուպարեան մատենադարանին, որու այդ շրջանի տնօրէն Արամ Անտոնեան 1947-ին, այլ նիւթերու հետ, Թորգոմեանի արխիւին մեծ մասն ալ կը նուիրէ Սովետական Հայաստանին՝ ընդառաջելով հոնկէ հնչած հայրենադարձութեան կոչին: «Անցուկը մոռցուկ»ի ձեռագիրը այժմ կը գտնուի Երեւանի «Եղիշէ Զա-

րենց» Գրականութեան եւ արուեստի թանգարանին մէջ: Յարգաւանձին հրատարակութիւն մը չէ ունեցած. միայն 2006-2007 թուականներուն որպէս թերթօն հրատարակուած է Փարիզի «Յառաջ» օրաթերթին մէջ: «Անցուկը մոռցուկ»ը 2007-ին հրատարակուեցաւ Ֆրանսերէնով, *Mémoires d'un médecin stambouliote 1860-1890* խորագրով, որպէս Ջ. Հատորը *Revue d'histoire Arménienne contemporaine*-ի: Յուշագրութիւնը Ֆրանսերէնի թարգմանած էր Վ. Թորգոմեանի անդրանիկ զաւկին՝ Արամ-Թորգոմին դուստրը՝ Սիմոն-Տէօնի Թորգոմեան, իսկ Հատորին խմբագիրն էր պատմաբան Ռէյմոն Գէորգեան:

Հատորիս աւարտին զետեղած ենք Վահրամ Թորգոմեանի՝ Փարիզի «Վէմ» եւ Պոսթրնի «Հայրենիք» հանդէսներուն մէջ հրատարակուած այն յուշերը, որոնք կը վերաբերին Հայաստանի նորաստեղծ հանրապետութեան պատուիրակութեան եւ անոր անդամներուն քաղաքական եւ այլ նպատակներով Պոլիս կատարած այցերուն, ինչպէս նաեւ Թորգոմեանի՝ օսմանեան աւագանիին, յատկապէս գահաժառանգ Ապտիւլմէճիտ էֆենտիի հետ ունեցած հանդիպումներուն, նորաստեղծ Հայաստանի պետութեան օժանդակելու նպատակով: Որպէս յաւելուած փորձած ենք կազմել Թորգոմեանի հայերէն հրատարակութիւններու մատենագիտութիւնը:

Վահրամ Թորգոմեանի բարոյական դէմքը Վահան Թէքէեանին կը ներկայանար որպէս «փառասէր, աշխատասէր եւ հայրենասէր» անհատ մը («Արեւ», Գահիրէ, 17 հոկտ. 1942), իսկ Հայր Վարդան Հացունի զայն կը նկարագրէ հետեւեալ նախադասութեամբ. «Ազնիւ նկարագիր, զգայուն սիրտ մը, զգուշաւոր իւր կենցաղավարութեան մէջ, եւ նախանձայոյզ իւր պատուոյն, գիտէր շահիլ յարգանքն ու համակրութիւնը բոլոր անոնց՝ որոց հետ հաղորդակցութեան մէջ էր» («Բազմավէպ», Վենետիկ, յուլիս-դեկտեմբեր 1943, թիւ 7-12, էջ 77):

Թորգոմեան, որ ժամանակակիցներուն վրայ իր անհատական յատկանիշներով միայն դրական տպաւորութիւն մը գործած է, այսօր իր գործով եւ մանաւանդ իր «Անցուկը մոռցուկ»ով կու գայ իր ունեցած տեղը ա՛լ աւելի ամրացնելու հայ գրականութեան անդաստանին մէջ:

Վերջացնելէ առաջ, «Անցուկը մոռցուկ»ի հրատարակութեան առթիւ շնորհակալութիւն կը պարտինք Փարիզի՝ այժմ դադրած «Յառաջ» թերթի խմբագիր Արփի Թոթոյեանի, Վահրամ Թորգոմեանի թողան՝ տիկին Տէօնի-Սիմոն Թորգոմեանի. առանց անոնց հաւանութեան ու խրախուսանքին թերեւս անկարելի ըլլար հրատարակել այս հատորը: Յանձին ատենապետ փրոֆ. տոքթ. Թորոս Ալճանի՝ շնորհակալութիւն Ս. Խաչ վարժարանի խնամակալութեան, որ մեկենասը կը հանդիսանայ այս ստուար հատորին՝ գիտակցելով իր նախկին սաներէն Վահրամ Թորգոմեանի ժառանգութեան տէր ըլլալու բարոյական պարտաւորութեան: Շնորհակալութիւն հրատարակութեան տարբեր փուլերուն իրենց օժանդակութիւնը տրամադրած պատմաբաններ Ռէյմոն Գէորգեանի, Վահէ Թաշճեանի ու Արսէն Եարմանի, Յովհաննէս Կիզողեանի, Մխիթարեան միաբանութենէն Հ. Վահան Օհանեանի, Պատմութեան հիմնարկի (Tarih Vakfi) աշխատակիցներուն:

ԱՆՑՈՒԿԸ ՄՈՌՑՈՒԿ

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

[ԸՆՏԱՆԻՔ, ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ, ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ]

[1858-1876]

Երբ հայրս՝ սափրիչ Յարութիւն աղա, տակաւին մասնաւոր առանձին տունի տէր եղած չէր, կ'ապրէինք մեծ հօրս (մօրահայր) Ղուկաս աղային հետ: Սա ալ սափրիչ ըլլալով հանդերձ վարպետ ճեռահի (վիրաբոյժ) համբաւ ունէր. հայրս ընկեր էր իրեն, որովհետեւ տուն-փեսայ եկած, հարագատ զաւկի պէս սիրուած էր:

Մեծ հօրս տունը պապենական էր. հոն ծնած էր մեծ հայրս, հոն ծնած էր իր հայրն ալ՝ սափրիչ Պօղոսը. հոն ծնած էին իր քոյրերը, բոլոր զաւակները՝ թուով 12, որոնցմէ մնացած էին մայրս՝ Մէօհրիւպէ, երեք մօրաքոյրերս՝ Նեկտար, Մաննիկ, Բեբրոն եւ մէկ մօրեղբայրս՝ Նշան Ղուկասեան:

Ես ալ այդ տունին մէջ ծնայ, հոն ծնած է նաեւ Գէորգ եղբայրս, ինձմէ երկու տարի յետոյ:

Քանի կը մեծնայի, կ'անառակնայի, որով հայրս, մայրս որոշեցին, որ գո՛նէ ցորեկները ես հեռու ըլլայի եղբօրմէս գինքը հանգիստ թողելու համար եւ ահա սկսան գիս ղրկել վարպետ տուտուի մը քով:

Մեծ հօրս տունէն քիչ հեռու տիրացու Գիրգոր (Գրիգոր) կոչուած մարդուն տունը կար, գիս ղրկեցին հոն, ուր կը մնայի առաւօտէ մինչեւ երեկոյ, եւ երբ եկեղեցւոյն երեկոյեան ժամերգութեան կոչնակը զարնէր, կու գային գիս ազատ ընել. եկողը կամ հայրս կ'ըլլար կամ իր քով աշխատողը:

Տիրացու Գիրգորը Ս. Խաչ եկեղեցւոյն դպրապետն էր. դպրոցին ալ ձայնաւորութեան դասատուն. մարապետ յորջորջումով քոյր մը ունէր. միաշեայ, հրեշային դիմագիծերով կին մը, որ եկեղեցւոյ վերնատունին լուսարարուհին էր, այսինքն՝ կանթեղները վառ պահողը կամ պատկերներուն առջեւ ճրագ բերողներուն ծառայութիւն մատուցանողը, նաեւ վերնատունին մաքրութեանը հոգ տանողը: Սա ինքն էր վարպետ-տուտուն, որ մօտակայ տուներէ քանի մը մանուկներ ժողված, իբրեւ թէ կը կրթէր զանոնք, եւ ինչպէ՞ս՝ պատասխանը շատ հեշտ է: